

**TELEDENTISTRY: MASOFAVIY STOMATOLOGIK MASLAHAT VA
SKRINING XIZMATLARINING ISTIQBOLLARI****Choriyev Dilmurod Abdumalik o'g'li**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti yuz-jag' jarrohligi yo'nalishi talabasi

Pardayev Otabek Anvar o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Stomatologiya fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada teledentistry, ya'ni masofaviy stomatologik maslahat va skrining xizmatlarining mazmuni, O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida joriy etish imkoniyatlari, klinik qo'llanish sohalari, tashkiliy cheklovlari va rivojlantirish yo'llari tahlil qilindi. Teledentistry stomatologik ko'rikni to'liq almashtirmaydi, ammo dastlabki saralash, profilaktik maslahat, bolalar va surunkali kasalligi bor bemorlarni kuzatish, qishloq hududlaridagi aholini mutaxassisga yo'naltirish, davolashdan keyingi nazorat va gigiyenik ta'limni kuchaytirishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Maqolada raqamli sog'liqni saqlash bo'yicha milliy strategiyalar, elektron tibbiy karta, masofaviy kommunikatsiya, foto va video ma'lumotlardan foydalanish, maxfiylik, klinik javobgarlik va sifat nazorati masalalari O'zbekiston sharoitida baholandi.

Kalit so'zlar: teledentistry, masofaviy stomatologiya, skrining, raqamli sog'liqni saqlash, elektron tibbiy karta, profilaktik maslahat, qishloq aholisi, stomatologik monitoring, klinik saralash, O'zbekiston.

Kirish

Raqamli texnologiyalar tibbiyotda bemor va shifokor o'rtasidagi masofani qisqartirib, maslahat, monitoring va profilaktika jarayonlarini yangicha tashkil etish imkonini bermoqda. Stomatologiya an'anaviy ravishda bevosita ko'rik, palpatsiya, zondlash, rentgen tekshiruvi va muolajaga tayanadigan soha bo'lsa ham, dastlabki saralash va profilaktik maslahatning muayyan qismi masofadan turib bajarilishi mumkin. Teledentistry aynan shu imkoniyatni stomatologik amaliyotga olib kiradi. U bemorning og'iz bo'shlig'i holati haqida foto, video, anketa va elektron ma'lumotlar asosida dastlabki xulosa berish, shoshilinchlik darajasini aniqlash va to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida masofaviy stomatologik xizmatlar ayniqsa hududiy tengsizliklarni kamaytirishda ahamiyatli. Termiz, Denov, Boysun, Sherobod, Qumqo'rg'on kabi hududlarda yashovchi bemorlar ixtisoslashgan stomatolog yoki

yuz-jag‘ jarrohi qabuliga kelish uchun vaqt va mablag‘ sarflaydi. Oddiy shikoyat bilan kelgan bemorning ba‘zan faqat gigiyena tavsiyasiga, ba‘zan esa zudlik bilan klinik ko‘rikka ehtiyoji bo‘ladi. Masofaviy skrining bu farqni oldindan ajratishga yordam beradi. Natijada klinika resurslari oqilona taqsimlanadi, bemor keraksiz navbat va yo‘l xarajatidan qisman xalos bo‘ladi.

Teledentistry tushunchasini noto‘g‘ri talqin qilish xavfi ham mavjud. U stomatologik tashxisning barcha bosqichlarini masofaga ko‘chirish degani emas. Kariyes chuqurligi, pulpit, periodontit, periodontal cho‘ntak, okklyuziya, o‘sma yoki yiringli jarayonni faqat foto orqali aniq tasdiqlash mumkin emas. Teledentistryning asosiy vazifasi dastlabki maslahat, xavfni aniqlash, shoshilinchlikni baholash, profilaktik tavsiya berish, klinik qabulga tayyorlash va davolashdan keyingi kuzatuvdir. Bu chegaralar aniq belgilanmasa, masofaviy xizmat bemor xavfsizligiga zarar yetkazishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi sog‘liqni saqlash tizimini raqamlashtirish bo‘yicha qabul qilingan milliy hujjatlar bilan ham bog‘liq. Elektron tibbiy karta, elektron retsept, raqamli axborot tizimlari va tibbiy ma‘lumotlarni almashish mexanizmlari bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Ushbu jarayonda stomatologiya chetda qolmasligi kerak. Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari ko‘p uchraydi, ularning katta qismi profilaktika orqali oldini olish mumkin, shuning uchun raqamli maslahat va skrining stomatologik yuklamani kamaytirishning amaliy yo‘li bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Maqola raqamli sog‘liqni saqlashga oid normativ hujjatlar, tibbiyotda axborot texnologiyalari bo‘yicha mahalliy o‘quv manbalari, terapevtik stomatologiya va stomatologik profilaktika adabiyotlari asosida tayyorlandi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi sog‘liqni saqlash sohasida raqamli infratuzilmani kengaytirish, axborot tizimlarini joriy qilish va davlat xizmatlarini modernizatsiya qilishga qaratilgan. Sog‘liqni saqlash tizimini raqamlashtirish bo‘yicha keyingi qarorlar esa elektron hujjatlar, ma‘lumotlar almashinuvi va tibbiy xizmatlarni boshqarish samaradorligini oshirishga urg‘u beradi.

Tibbiyotda axborot texnologiyalari bo‘yicha o‘zbek tilidagi o‘quv manbalari klinik ma‘lumotlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini tibbiyot xodimlari uchun zarur kompetensiya sifatida ko‘rsatadi. Teledentistry aynan shu kompetensiyalarni stomatologik amaliyotga qo‘llaydi. Bemor yuborgan foto va video ma‘lumotlar, elektron anketa, og‘riq tavsifi, dori qabul qilish tarixi, allergik holatlar, oldingi muolajalar haqidagi ma‘lumotlar tizimli tarzda qayd etilmasa,

masofaviy maslahat oddiy telefon suhbatidan farq qilmay qoladi. Sifatli teledentistry uchun standartlashtirilgan savolnoma va ma'lumot formatlari zarur.

Metodologik tahlilda teledentistry xizmatlari besh funksional yo'nalishga bo'lindi. Birinchi yo'nalish profilaktik maslahatdir. Ikkinchi yo'nalish shikoyatlarni dastlabki saralashdir. Uchinchi yo'nalish bolalar, homilador ayollar, diabetli bemorlar va nogironligi bo'lgan shaxslarni muntazam kuzatishdir. To'rtinchi yo'nalish davolashdan keyingi monitoringdir. Beshinchi yo'nalish maktab, kollej, oliy ta'lim va mahalla tizimi orqali stomatologik savodxonlikni oshirishdir. Har bir yo'nalish uchun klinik chegaralar va javobgarlik mezonlari alohida belgilanadi.

Stomatologik profilaktika manbalarida og'iz gigiyenasi, tish karashi, ftorli vositalar, ovqatlanish madaniyati va muntazam ko'riklar asosiy profilaktik komponentlar sifatida ko'rsatiladi. Teledentistry bu tavsiyalarni bemorga yetkazishning qulay shakli bo'lishi mumkin. Masalan, ota-ona bolaning tishidagi dog' yoki milkdagi shishni suratga olib yuboradi, shifokor esa bu holat oddiy kuzatuvmi, profilaktik ko'rikmi yoki zudlik bilan qabulga kelishni talab qiladimi, aniqlaydi. Bunda masofaviy maslahat yozma qayd etilishi, bemorga aniq tavsiya berilishi va zarur holatda klinik qabul sanasi belgilanadi.

Tahlil va natijalar

Teledentistryning eng kuchli tomoni dastlabki skriningdir. Ko'p bemorlar og'iz bo'shlig'idagi o'zgarishni kech baholaydi yoki noto'g'ri talqin qiladi. Oq dog', milk qonashi, shish, yaracha, tish sinishi, protez urishi, implant atrofida qizarish, ortodontik apparat shikastlanishi kabi holatlar masofaviy tarzda ko'rib chiqilishi va xavf darajasi belgilanilishi mumkin. Bu jarayonda shifokor bemorga uch xil yo'nalish beradi. Holat xavfsiz bo'lsa, gigiyenik tavsiya va kuzatuv. Holat o'rtacha xavfli bo'lsa, rejalashtirilgan qabul. Holat shoshilinch bo'lsa, zudlik bilan klinik ko'rik yoki jarrohlik stomatologiyasiga yo'naltirish.

Masofaviy stomatologik maslahat bolalar stomatologiyasida alohida foydali. Ota-onalar sut tishidagi dog', kariyes, milk shishi yoki travmadan keyingi holatni tezkor ko'rsatishi mumkin. Shifokor ota-onaga bola ovqatlanishi, og'iz gigiyenasi, tish pastasi miqdori, cho'tka tanlash, shirinlik iste'moli va qabulga tayyorgarlik bo'yicha tavsiya beradi. Bu usul bolani keraksiz klinika tashrifidan saqlashi mumkin, lekin muhim holatlarni kechiktirmaslikka ham yordam beradi. Ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda ota-onaning savodxonligini oshirish orqali profilaktika kuchayadi.

Teledentistry diabetli bemorlar, homilador ayollar va periodontal xavfi yuqori guruhlarda monitoring vositasi bo'lishi mumkin. Bemor milk qonashi, og'iz qurishi, shilliq qavatdagi yaralar, protez bilan bog'liq noqulaylik yoki davolashdan keyingi

shikoyatlarni foto va qisqa yozuv orqali yuboradi. Shifokor bu ma'lumotni elektron karta bilan solishtirib, keyingi nazorat muddatini belgilaydi. Bunday yondashuv surunkali kasalligi bor bemorda davolash uzluksizligini oshiradi. Biroq masofaviy monitoring hech qachon periodontal zondlash, rentgen tekshiruv yoki professional gigiyenani almashtirmaydi.

Ortodontiya va estetik stomatologiyada ham masofaviy kuzatuvning imkoniyatlari mavjud. Breket simining chiqib qolishi, aligner mos tushmasligi, retainer shikastlanishi, vinir yoki plomba chetida rang o'zgarishi, oqartirishdan keyingi sezuvchanlik haqida dastlabki maslahat berish mumkin. Bemor klinikaga kelishi kerak bo'lgan holatlar oldindan ajratiladi. Bu jarayon shifokor va bemor o'rtasidagi aloqani kuchaytiradi, lekin sifatsiz foto, noto'g'ri rakurs va internet orqali yuborilgan ma'lumotning cheklanganligini doim hisobga olish kerak.

Teledentistryni joriy etishda asosiy muammolar texnik, huquqiy, kommunikativ va klinik guruhlariga bo'linadi. Texnik muammo internet sifati, kamera imkoniyati, ma'lumotlarni saqlash tizimi va platforma xavfsizligi bilan bog'liq. Huquqiy muammo bemor roziligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, masofaviy xulosa chegarasi va shifokor javobgarligiga taalluqlidir. Kommunikativ muammo bemorning fotosuratni to'g'ri olishni bilmasligi, shikoyatni noaniq yozishi va tavsiyani noto'g'ri tushunishidir. Klinik muammo esa masofadan turib ko'rishning cheklanganligidir.

Sifatli masofaviy skrining uchun standart fotosurat protokoli zarur. Bemor yoki ota-ona og'izni yetarli yoritish, fokus, yuqori va pastki tish yoylari, shikoyat sohasi, old va yon ko'rinishlarni yuborishi kerak. Suratga qo'shimcha ravishda og'riq davomiyligi, shish borligi, harorat, qonash, yutish yoki og'iz ochishdagi qiyinchilik, qabul qilingan dori, allergiya va umumiy kasalliklar haqidagi savollar beriladi. Bunday protokol bo'lmasa, shifokor noto'g'ri baho berishi mumkin. Shuning uchun teledentistry platformasi savol-javobni tartibga solishi kerak.

Teledentistryni o'quv jarayoniga ham kiritish mumkin. Stomatologiya talabalari real klinik holatlarni surat va anamnez asosida tahlil qilish, masofaviy maslahat chegaralarini aniqlash, qaysi holatda klinik ko'rik shartligini belgilashni o'rganadi. Bu klinik fikrlashni rivojlantiradi. Lekin talaba masofaviy xulosani yakuniy tashxis deb qabul qilmasligi kerak. Teledentistry o'qitishda yordamchi vosita, klinik amaliyotda esa saralash va kuzatuv mexanizmi sifatida tushuntirilishi lozim.

Muhokama

Teledentistryning eng katta afzalligi qulaylik bo'lsa, eng katta xavfi noto'g'ri ishonchdir. Bemor "surat yubordim, demak ko'rik shart emas" deb o'ylashi mumkin. Shifokor esa aniq ko'rmasdan yakuniy tashxis qo'yishga urinishi mumkin. Bu xato

og'ir asoratlarga olib keladi. Masalan, oddiy yara deb baholangan shilliq qavat o'zgarishi o'sma oldi holati bo'lishi, tish og'rig'i deb ko'rilgan holat yuz-jag' sohasidagi yiringli jarayon bo'lishi mumkin. Shu sababli har bir masofaviy maslahat oxirida klinik ko'rik zarurligi yoki shart emasligi aniq yozilishi kerak.

O'zbekiston uchun eng maqbul model teledentistryni birlamchi stomatologik yordamga qo'shimcha xizmat sifatida joriy etishdir. Dastlab poliklinikalar va xususiy klinikalarda oddiy messengerdan ko'ra xavfsizroq, hujjatlashtiriladigan elektron maslahat moduli yo'lga qo'yiladi. Bemor elektron rozilik beradi, anketa to'ldiradi, foto yuboradi, shifokor qisqa xulosa va tavsiya beradi. Zarur bo'lsa, qabul vaqti belgilanadi. Keyingi bosqichda bu tizim elektron tibbiy karta bilan bog'lanadi. Bu model katta xarajatsiz boshlanadi, keyin sifat nazorati kuchaytiriladi.

Masofaviy xizmatlarning adolatli bo'lishi ham muhim. Faqat smartfoni va interneti yaxshi bemorlar foyda ko'rsa, tizim ijtimoiy tengsizlikni kamaytirmaydi. Shuning uchun mahalla tibbiyot punkti, maktab hamshirasi yoki oilaviy poliklinika orqali foto-skrining yordam berishi mumkin. Qishloq hududida tibbiyot xodimi bemor og'iz bo'shlig'ining standart suratlarini olishni o'rganadi va mutaxassisga yuboradi. Bu model chekka hududlar uchun ko'proq foyda beradi.

Teledentistry profilaktik stomatologiyani kuchaytirish vositasi sifatida ham qaralishi kerak. Masofaviy platforma orqali bemorlarga tish tozalash texnikasi, cho'tka tanlash, bolalarda ftorli pasta miqdori, homiladorlarda periodontal profilaktika, diabetli bemorlarda milk qonashi belgisi, ortodontik apparat gigiyenasi bo'yicha qisqa video va eslatmalar yuborish mumkin. Bu ish klinik qabulni kamaytirmaydi, aksincha qabulga ongli va tayyor bemor kelishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, maxfiylik masalasi qattiq nazorat qilinishi kerak. Og'iz bo'shlig'i fotosuratlar, yuz ko'rinishi, telefon raqami, kasallik tarixi va dori ma'lumotlari shaxsiy tibbiy axborot hisoblanadi. Ularni oddiy guruhlarda, himoyasiz fayl almashinuvida yoki ruxsatsiz xodimlar ko'ra oladigan joyda saqlash mumkin emas. Platformada kirish huquqi, ma'lumotlarni saqlash muddati, rozilik shakli va javobgarlik aniq belgilanadi. Aks holda raqamli xizmat ishonch o'rniga xavf tug'diradi.

Teledentistry xizmatini joriy etishda klinik ko'rsatkmlar ro'yxati tuzilishi zarur. Masofaviy maslahatga yengil shikoyatlar, gigiyenik savollar, davolashdan keyingi nazorat, ortodontik apparat bo'yicha oddiy muammolar va profilaktik tavsiyalar mos keladi. Kuchli og'riq, shish, yiring, qon ketishi, travma, yutish qiyinlashuvi yoki og'iz ochilmasligi esa zudlik bilan klinik ko'rikni talab qiladi.

Masofaviy skriningda bemor yuborgan ma'lumot sifatiga qarab xulosa sifati o'zgaradi. Shu sababli bemorga suratni qanday olish, qaysi rakurslarni yuborish,

shikoyatni qanday yozish, qaysi belgilarni albatta aytish kerakligi ko'rsatiladi. Klinika bu ko'rsatmani tayyor shablon sifatida yuborsa, maslahat jarayoni tezlashadi va xato kamayadi.

Teledentistry profilaktik stomatologiyada katta imkoniyat yaratadi. Bemorning tish tozalash texnikasi, ortodontik apparat gigiyenasi, bola tishlaridagi oq dog'lar, milk qonashi yoki protez urishi haqida masofadan maslahat berish mumkin. Bu maslahatlar bemorni klinik qabulga tayyorlaydi va salomatlikka mas'uliyatli munosabatni kuchaytiradi.

Hududiy sharoitda masofaviy stomatologiya tibbiy resurslarni tejaydi. Chekka qishloqdan viloyat markaziga kelish bemor uchun vaqt, transport va ish kuni yo'qotishiga olib keladi. Agar dastlabki maslahatda holat shoshilinch emasligi aniqlansa, rejalashtirilgan qabul belgilanadi. Agar xavfli belgi bo'lsa, bemor kechiktirmasdan yo'naltiriladi. Bu tizim oqilona saralash vazifasini bajaradi.

Masofaviy stomatologik xizmatda shifokor javobgarligi aniq bo'lishi kerak. Shifokor ko'rmagan, palpatsiya qilmagan va rentgen tekshiruvi o'tkazmagan holatda qat'iy tashxis qo'ymaydi. U ehtimoliy holatni baholaydi, xavf belgilarini ajratadi va keyingi qadamni tavsiya qiladi. Bu yondashuv bemor xavfsizligini saqlaydi.

Elektron tibbiy karta bilan integratsiya teledentistry samaradorligini oshiradi. Bemorning oldingi davolashlari, allergiyasi, surunkali kasalliklari va rentgen ma'lumotlari ko'rinib tursa, masofaviy maslahat ancha aniq bo'ladi. Aks holda har bir murojaat noldan boshlanadi va shifokor muhim ma'lumotni o'tkazib yuborishi mumkin.

Maxfiylik masalasi xizmatga bo'lgan ishonchning asosi hisoblanadi. Bemor fotosuratlari va tibbiy ma'lumotlari oddiy chatlarda nazoratsiz tarqalmasligi kerak. Klinikada ma'lumotni kim ko'rishi, qancha saqlanishi va qanday himoyalaniishi aniq belgilanadi. Raqamli qulaylik tibbiy sir talablarini susaytirmasligi kerak.

Teledentistry ta'lim jarayonida ham foydali. Talabalar klinik fotosurat, shikoyat va qisqa anamnez asosida dastlabki yo'naltirishni mashq qiladi. Bu ularni real qabulda tez va mantiqli fikrlashga o'rgatadi. Lekin ta'limda ham masofaviy xulosa yakuniy tashxis emasligi qat'iy tushuntiriladi.

Masofaviy xizmatning muvaffaqiyati bemor savodxonligiga ham bog'liq. Bemor og'riq, shish, qonash, travma, isitma va yutish qiyinlashuvi kabi belgilarni to'g'ri baholashni bilsa, xavfli holatni yashirib yurmaydi. Shuning uchun platformada qisqa ogohlantiruvchi materiallar, savol-javob va qabulga tayyorlanish tavsiyalari bo'lishi kerak.

Teledentistry klinika marketingi uchun qulay vosita bo'lishi mumkin, lekin u faqat reklama shakliga tushib qolmasligi kerak. Agar masofaviy maslahatning maqsadi bemorni majburan xizmatga jalb qilish bo'lsa, ishonch pasayadi. Maqsad bemorga to'g'ri klinik yo'l ko'rsatish bo'lishi kerak. Shunda xizmat uzoq muddatli obro' keltiradi.

O'zbekiston uchun bosqichma-bosqich model eng xavfsizdir. Avval profilaktik maslahat va skrining, keyin elektron karta bilan bog'langan monitoring, undan keyin sun'iy intellekt elementlari joriy etilishi mumkin. Texnologiyani klinik standartlardan oldin kiritish xatolarni ko'paytiradi. Avval tartib, keyin avtomatlashtirish tamoyili asosiy bo'lishi kerak.

Umuman, teledentistry stomatologiyaning insoniy va hududiy yaqinlashuv vositasidir. U bemorni masofada qoldirmaydi, balki uni to'g'ri vaqtda to'g'ri yordamga olib keladi. Shu sababli masofaviy stomatologiya O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida real amaliy qiymatga ega.

Xulosa

Teledentistry O'zbekiston stomatologiya tizimi uchun istiqbolli, lekin ehtiyotkor joriy etilishi kerak bo'lgan yo'nalishdir. U klinik ko'rikni almashtirmaydi, ammo dastlabki saralash, profilaktik maslahat, davolashdan keyingi monitoring, bolalar va surunkali kasalligi bor bemorlarni kuzatish, chekka hududlarni mutaxassis bilan bog'lashda katta amaliy foyda beradi. Uning samaradorligi standart protokol, xavfsiz platforma, hujjatlashtirish, bemor roziligi, shifokor javobgarligi va klinik chegaralarni aniq belgilashga bog'liq. Raqamli sog'liqni saqlash bo'yicha milliy strategiyalar stomatologiyada ham masofaviy maslahat va skrining xizmatlarini bosqichma-bosqich yo'lga qo'yish uchun qulay zamin yaratadi.

Maqolaning amaliy taklifi shundan iboratki, stomatologiya klinikalari teledentistryni reklama vositasi sifatida emas, klinik saralash va profilaktika vositasi sifatida joriy etishi kerak. Har bir masofaviy murojaat uchun minimal anketa, standart fotosurat talabi, shoshilinch belgilar ro'yxati, klinik qabulga yo'naltirish mezonlari va yozma xulosa shakli bo'lishi zarur. Bu tartib bemor xavfsizligini saqlaydi, shifokor ishini tizimlashtiradi va raqamli xizmatning haqiqiy samaradorligini oshiradi.

Kelgusida O'zbekiston sharoitida teledentistry samaradorligini baholash uchun tajriba loyihalari o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Bunda masofaviy skrining orqali aniqlangan holatlar soni, keraksiz tashriflarning kamayishi, shoshilinch holatlarning erta yo'naltirilishi, bemor qoniqishi, bolalar va diabetli bemorlar monitoringi, ma'lumotlar xavfsizligi va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari o'rganiladi. Shunday

ma'lumotlar asosida stomatologiyada masofaviy xizmatlar uchun milliy metodik tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-dekabrdagi PQ-415-son Qarori. Sog'liqni saqlash sohasini raqamlashtirish va axborot tizimlari yagona kompleksini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-sentabrdagi 570-son Qarori. Sog'liqni saqlash tizimini raqamlashtirish jarayonlarini yanada jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida.
4. Nurmatova F.B., Kasimov M.M., Abduganiyeva Sh.X., Fazilova L.A. Tibbiyotda axborot texnologiyalari fanidan masalalar to'plami. – Toshkent: TTA, 2018.
5. Stomatologik kasalliklar profilaktikasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Tibbiy ta'lim tizimi nashri, 2006. – 265 b.
6. Kamilov X.P., Jumatov U.J., Karimova S.A. Terapevtik stomatologiya. Darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, 2017. – 288 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Stomatologiya yo'nalishidagi davolash-profilaktika muassasalari uchun 0093-25-son SanQvaN. – Toshkent, 2025.